

Історична регіоналістика

УДК 94(477)+372.48

Л. В. Дояр

НАУКОВІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ГІПОТЕЗИ З ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА КРИВОГО РОГУ

Стаття присвячена актуальній проблемі історичного краєзнавства Кривого Рогу – проблемі заснування однойменного поселення. Наведено критичний аналіз існуючих щодо цього наукових концепцій. Оприлюднені новітні гіпотези, що потребують подальших дослідницьких пошуків.

Ключові слова: урочище, козацька сторожа, поштова станція, поселення Кривий Ріг.

Статья посвящена актуальной проблеме исторического краеведения Кривого Рога – проблеме основания одноименного поселения. Приведен критический анализ существующих в отношении этого научных концепций. Озвучены новейшие гипотезы, которые нуждаются в дальнейших исследовательских поисках.

Ключевые слова: урочище, казацкий сторожевой пост, почтовая станция, поселение Кривой Рог.

Article devoted to the issue of Local History Krivoy Rog - the problem of establishing the settlement of the same name. Provides critical analysis of existing research on this concept. Promulgated new hypotheses that require further research searches.

Key words: natural boundary, the Cossack guard, post office, village Krivoy Rog.

Постановка проблеми. В історичному краєзнавстві Кривого Рогу перманентно триває дискусія щодо дати заснування однойменного поселення. Ця наукова проблема зберігає свою актуальність і суспільну значущість, адже встановлення історичної істини потребує багатотисячна криворізька громада.

Аналіз актуальних досліджень. Професор історії Петро Логвинович Варгатюк, що фактично став автором офіційно визнаної концепції історичного розвитку нашого міста, увів відлік від дати заснування поштової станції у 1775 році. Кульмінаційним моментом у затвердженні цієї концепції став вихід чергового тому «Історії міст і сіл Української РСР» – «Дніпропетровська область», автором розділу «Кривий Ріг» у якому був П. Л. Варгатюк [6]. До кінця життя [історик помер у Києві у 2000 році – Л.Д.] науковець відстоював свої наукові погляди [2, с. 48-50, 121-137].

Гостра дискусія щодо дати заснування поселення Кривий Ріг розпочалася у 1995 році і триває дотепер (публікація інтерв'ю внука останнього волосного старшини міста Павла Кравця [7, с. 25] є тому підтвердженням). Ініціаторами дискусії стали місцеві краєзнавці О. Мельник, В. Стецюк і В. Тітов. Останні стверджують, що постійне поселення Кривий Ріг існувало з першої половини XVIII століття [9, с. 27]. Цю версію підтримали місцеві історики А. Матрос і А. Дядюк [5, с. 24-31]. На всеукраїнський рівень її вивів професор В. Г. Сарбей [8, с. 86]. До сьогоднішнього дня дискусія не втрачає своєї гостроти: адже міська

влада у святкуванні Дня міста дотримується концепції Петра Логвиновича Варгатюка.

Мета статті. Отже, наша авторська розвідка присвячена проблемі заснування поселення Кривий Ріг та встановлення документально підтвердженої дати цієї події.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, наукові позиції П. Л. Варгатюка дійсно виглядають переконливішими: знайдений вищеназаними краєзнавцями документ Нової Січі, в якому фігурує назва Кривий Ріг, поперше, не витримує джерелознавчої критики, бо не підтверджується іншими документами, по-друге, він доволно коментується (В. Стецюк, О. Мельник, В. Тітов помиляються у визначенні імені і по батькові головнокомандуючого російської армії графа Румянцева, а відтак, невірно називають адресат знайденого ними документа – в серйозних історичних дослідженнях це неприпустимо), а по-третє, і це головне, знайдений документ не може однозначно свідчити на користь існування постійного поселення Кривий Ріг до заснування поштової станції (в урочищі Кривий Ріг, дійсно, деякий час міг розташовуватися Кіш, а під час Визвольної війни навіть перебувати сам Богдан Хмельницький [таке припущення висунув професор Ю. А. Мицик, на жаль, воно документально не підтвержене – Л.Д.], але хіба це доводить факт існування постійного поселення «Кривий Ріг»: мобільні пересування запорозького війська по Дикому Полю є незаперечною істиною).

Крім того, предмет нав'язаної дискусії весь час коливається у межах «урочище Кривий Ріг – поселення Кривий Ріг», які були визначені самим професором П. Л. Варгатюком ще у 60-ті роки минулого століття: науковець в усіх своїх

публікаціях вперто повторював, що Кривий Ріг, як географічна назва, існував задовго до заснування постійного поселення Кривий Ріг [6, с. 286]. Урочище ж на місці злиття річок Інгулець і Саксагань, говорячи сучасною мовою, було стратегічним об'єктом і, безумовно, відіграло тактичну роль у військових походах запорозьких козаків, тому, напевно, час від часу у ньому могли перебувати козаки: ставити табори, розміщувати тимчасові споруди для поточного ремонту зброї тощо. П. Л. Варгатюк цього не відкидає, адже поряд із географічним коментує й козацьке походження топоніму «Кривий Ріг»: із захопленням переповідає легенду про козака Рога, що був чи то кульгавий, чи то кривий на одне око...

То в чому ж сенс дискусії, що заводить пошук істини у глухий кут?! Хіба у тому, щоб задавнити історію краю – так вона і так тисячоліття?! На наш погляд, запропонована полеміка має гіркий ідеологічний присмак: адже, не хочеться погоджуватися з тим, що історія міста розпочалася з наказу російської імператриці... Між тим, Стара Європа не соромиться своїх варварських коренів і Сполучені Штати Америки не комплекують через своє походження. Та й дійсно, хіба через фальшування власної історії можна додати самоповаги?

Своєрідною гіпотезою «примирення» опонентів можна вважати версію краєзнавця І. Бабича [1, с. 8]. Останній визнає 1775 рік як офіційну дату заснування Кривого Рогу, разом з тим, зазначає, що однойменна поштова станція була встановлена на місці козацького сторожового посту, який розташовувався на крутому схилі Саксагані. Вірогідність цього факту, на нашу думку, є цілком очевидною, однак чи був названий об'єкт постійно діючим, чи не змінював місце дислокації? До того ж, немає ніяких підстав сприймати суто військовий об'єкт як адміністративно-територіальну одиницю.

Цікаво, що у запропоновану І. Бабичем концепцію «вписується» й проблема заснування храму Миколи Угодника. Оскільки останній існував з 1768 року, що стверджують В. Стецюк, О. Мельник, В. Тітов, то і місто має давніший, ніж 1775 рік, початок відліку. Між тим, І. Бабич зазначає, що для потреб козацької сторожі з 1753 року в урочищі діяла дерев'яна козацька церква, на місці якої згодом повстала кам'яна церква святого Миколая...

З огляду на вищесказане, цікавий поворот у довготривалій дискусії здійснила краєзнавець Є. Гурвіч: вона стверджує, що поселення Кривий Ріг заснували євреї [3, с. 5]. Колориту цій гіпотезі додає те, що відомий криворізький письменник, лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка, краєзнавець Григорій Джамалович Гусейнов називає Кривий Ріг кінця XIX ст. «за-

напашеним та вкінці засміченим єврейським містечком» [4, с. 163].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, проблема заснування поселення «Кривий Ріг» залишається науковою «інтригою» вітчизняного краєзнавства, що потребує подальших дослідницьких розвідок і фахового осмислення у кількох напрямках, зокрема: встановлення хронологічних меж існування та місця розташування козацької сторожі; з'ясування та дослідження «криворізьких сторінок» національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького; аналізу альтернативних гіпотез щодо історії заснування Кривого Рогу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич І. І. Как начинался Кривой Рог/ И. И. Бабич // Все. – 2008. – № 39. – С. 8.
2. Варгатюк П. Л. Кривий Ріг 100 років тому/ П. Л. Варгатюк// Кур'єр Кривбасу. – 1996. – № 67-68. – С. 48-50; Варгатюк П. Л. Ще раз про виникнення Кривого Рогу (До 220-річчя міста)/ П. Л. Варгатюк// Кур'єр Кривбасу. – 1997. – № 73-74. – С. 121-137.
3. Гурвич Е. Селение Кривой Рог основали евреи / Евгения Гурвич// Домашняя газета. – 2008. – № 29 (615). – С. 5.
4. Гусейнов Г. Тіні забутого парку: Малюнки з уяви. У 2-х кн. Кн. 2.: [літературно-художнє видання]/ Григорій Гусейнов. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2007. – 336 с. – (Першотвір).
5. Дядюк А. М. Історія Криворіжжя у козацьку добу XV-XVIII ст./ А. М. Дядюк, А. А. Матрос// Історія Криворіжжя: сучасний погляд на історичні періоди, постаті та краєзнавчі дослідження: Криворізький міський краєзнавчий семінар, 30 січня 2000 р.: збірник доповідей. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2001. – 160 с.
6. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область/ [Васильев И. В., Варгатюк П. Л., Ватченко А. Ф. и др.]; под ред. И. В. Васильева. – [1-е изд.]. – К.: Главная редакция УСЭ, 1977. – 840 с.
7. Кравец П. Все больше горожан задаются вопросом: когда начинался Кривой Рог/ Павел Кравец// Домашняя газета. – 2008. – № 21(607). – С. 25.
8. Сарбей В. Г. Місце часопису «Кур'єр Кривбасу» у сучасному всеукраїнському краєзнавчому русі/ В. Г. Сарбей // Український історичний журнал. – 1997. – № 2. – С. 84-91.
9. Стецюк В. У місці злиття річок. Полемічні нотатки щодо історії нашого міста/ Володимир Стецюк, Олександр Мельник, Віктор Тітов // Кур'єр Кривбасу. – 1995. – № 24. – С. 27-29.